

Babadzjanjan, Arno (1921-1983) Armenisk tonsättare och pianist

Babadzjanjan studerade komposition i Jerevan och Moskva, samtidigt som han utbildade sig till pianist vid Musikkonservatoriet i Moskva med examen 1948. ”Redan i början av 1950-talet blev B. en av de ledande kompositörerna i Armenien, samtidigt som han framgångsrikt arbetade som musiker och estradsångare.”¹

I de första verken, dit Pianotrion hör, är hans stil tydligt påverkad av Rachmaninovs och landsmannen Chatjaturjans musik, även om den har en helt egen karaktär, influerad av armenisk folkmusik. Efterhand blir hans musik mer präglad av 1900-talets modernistiska strömningar. Men inte ens inslag av tolvtonsmusik berövar Babadzjanjans musik dess individualitet och expressivitet. Förändringen från tidig till senare stil är dock så stor att för en oinvigd är det svårt att tro att Pianotrion (1952) och t.ex. violinsonaten (1959) kan vara skrivna av samma person.

Förutom orkesterverk och kammarmusik, skrev han filmmusik och över 200 sånger. Dessa har blivit mycket älskade och framfördes av estradsångare över hela sovjetunionen. Mycket populärt är också hans pianostycke, *Elegy* från 1978, som skrevs till minnet av den avlidne Aram Chatjaturjan.

Bland hans kammarmusikverk kan nämnas tre stråkkvartetter, en pianotrio och en violinsonat. Babadzjanjan finns på armeniska frimärken och har till och med gett namn åt en av småplaneterna.²

Tyvärr uppmärksammades Babadzjanjans musik föga utanför Sovjetunionen, trots att den enligt många bedömare står på en väl så hög nivå som Chatjaturjans. Sjostakovitj och Rostropovitj höll honom högt som tonsättare. Det är dags att bättre lära känna Babadzjanjans musik! De två verken som beskrivs är av yppersta klass.

Pianotrio fiss-moll

1. Largo. Allegro espressivo 2. Andante 3. Allegro vivace
1952

Pianotrion är ett relativt tidigt stycke, men ett verk av en mästares hand.

Sats 1, som har sonatform, börjar med en långsam, mycket uttrycksfull inledning, *Largo*, vars tema utgör ett slags motto för hela verket. Tonarten i inledningstemat verkar snarare vara diss-moll än fiss-moll. Modulationerna är många:

¹ Sohlmans musiklexikon, 2.a upplagan 1975

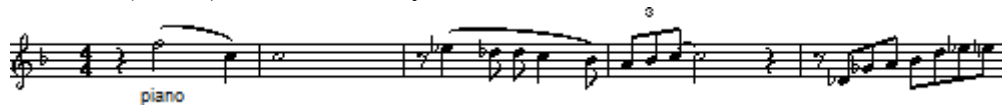
² Det finns över 450 000 småplaneter i omlopp kring solen, men bara drygt 15 000 har fått ett namn.

Temat har sin rot i armenisk folkmusik, vars melodier ofta kännetecknas av ett tonalt centrum, här *diss*, som de övriga tonerna fördelar sig kring. Man kan också lägga märke till de typiska fraserna, markerade med *x* i notexemplet ovan. De skapar en betoning på den första tonen i takten, vilket också är typiskt för den armeniska folkmusiken.³

Satsens huvudavsnitt, *Allegro espressivo*, har ett huvudtema vars första takt har tydliga drag av inledningstemat. Det presenteras i cellon:

Sidotemat har inte den tonart som är vanlig för en sats i molltonart, alltså parallelltonarten (A-dur), utan den till synes främmande tonarten F-dur:

Satsen visar för övrigt ett mycket varierat och rikt kromatiskt tonartsspektrum präglad av både 1900-talets komplexa harmonik och harmonier lånade från armenisk folkmusik.

Genomföringen behandlar båda temana i ordning.

Återtagningen inkluderar inledningen med sitt motto, nu i g-moll. Huvudtemat och sidotemat följer i *fiss*-moll respektive *Fiss*-dur. En ganska lång coda, *Poco più mosso*, avslutar. I den kan man för tredje gången höra motto-temat.

Den långsamma, 3-delade mellansatsen klingar överjordiskt intagande. Hur musik upplevs är givetvis en smaksak och det händer att musik blir för vacker (läs banal) men nog bär denna sats på en svåröverträffad skönhet!

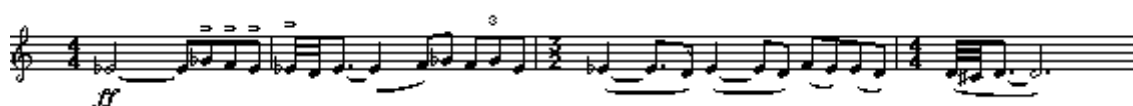
I A-delen presenteras temat i violinens höga register. Tonarten är C-dur, alltså på tritonus avstånd från verkets huvudtonart:

B-delen inleds i pianot

Före återkomsten av A passar tonsättaren på att lägga in mottotemat från sats 1.

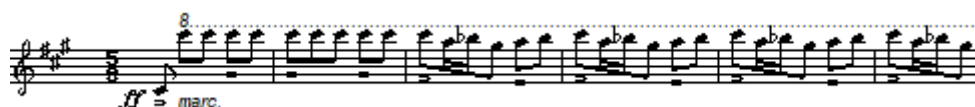
³ Artur Tumajyan, *Armenian Folk Elements in Arno Babajanian's Piano Trio in F-Sharp Minor*, 2016, Arizona State University

Finalen, *Allegro vivace*, har liksom första satsen sonatform. Den inleds omedelbart med huvudtemat:

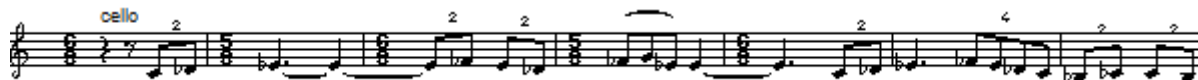
Taktarten 5/8 och inte minst tempot medför en rytm som är svår att hänga med i för en lyssnare som är van vid västeuropeisk musik. Men kanske är 5-takt varken öst-europeisk eller orientalisk? Vi hittar den visserligen hos Tjajkovskij och Pejačević, men även hos Ravel och Saint-Saëns för att ta några exempel.⁴ Kanske är det ett folkloristiskt drag? Men hur som helst. Vilken vild och festlig stämning den frammanar! Och så imponerande det är, att det finns musiker som är så skickliga att de kan framföra toner som dessa!

Ett annat pregnant tema i slutet av huvudgruppen är förlagt till pianot:

Det får tankarna att gå till Chatjaturjans Sabeldans, vars rytm i 4-takt dock är mera konventionell. Temat visar också på ett annat drag från armenisk folkmusik, som vi även sett tidigare, de korta, upprepade motiven.

Även det mer lyriska sidotemat klingar exotiskt i sin taktartsväxling och modala melodik. Det tas upp i cellon:

Genomföringen behandlar både huvud- och sidotema.

I återtagningen bjuder tonsättaren på en överraskning. Han avstår från sidotemat och låter i stället mottotemat från första satsen klinga ut:

En coda i det ursprungliga tempot avslutar denna spännande sats. Codan domineras av huvudtemat, men sluttonerna är hämtade från mottotemats rytm, de markerade tonerna i sista notexemplet.

⁴ Tjajkovskij, Symf. Nr 6, sats 2 (5/4), Pejačević, Pianotrio op 29, sats 2, Trion (5/4) och Cellosonaten, sats 2 (5/4), Ravel, Pianotrio, Finalen (5/4), och Saint-Saëns, Pianotrio nr 2 sats 2 (5/8) har alla 5-takt. Andra ovanliga taktarter är 7-takt som Tjajkovskij använder sig av i Stråkkvartett nr 2, sats 2. Den är utformad i enheter bestående av 3 takter som har 2 + 2 + 3 slag i takten (6/8 + 6/8 + 9/8). Och i Piernés till synes jämna taktart i Pianotrio op. 45, sats 2, 8/8, döljer sig en sammansatt, ojämn taktart 3 + 3 + 2.

Sonat för violin och piano b-moll

1. *Grave. Allegro energico. Andante* 2. *Andante sostenuto. Presto*
3. *Allegro risoluto. Largo. Andante sostenuto*
1959

Violinsonaten tillägnades Sjostakovitj, men visar i sin stil mer av Prokofiev, med sina växlingar mellan kärva dissonanser och ljuva lyriska inslag.

Den långa inledningen, *Grave*, börjar med ett dramatiskt violinarpeggio. Det följs av pianotoner som ska få stor betydelse:

De tre tonerna **e**, **fiss** och **g** bildar underlag för det huvudtema som följer i satsens huvudavsnitt, *Allegro energico*. Det rör sig nu om ganska kärva toner:

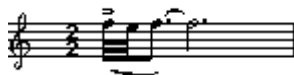
Temats stigande och fallande bildar en vågrörelse, som ibland inverteras:

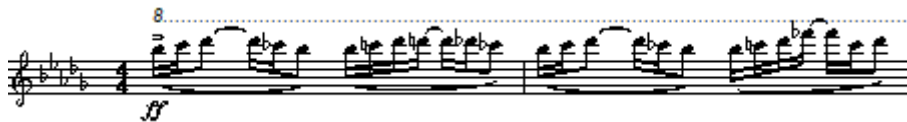
Huvudtemat genomsyrar hela första delen av allegroavsnittet. Denna del avslutas under ritardando och leder över till ett nytt avsnitt, som uppenbarar en mycket lyrisk och romantisk sångmelodi i violinen, ett sidotema, om man så vill:

Melodin tas sedan över av pianot. Satsen, och för övrigt hela verket, karakteriseras av sådana kontraster mellan det fräna och det blida. Man kan också lägga märke till hur temana genomgående har väldigt liten vertikal spännvidd. Det är melodik som anses typisk för inspirationskällan, den armeniska folkmusiken. Ett annat folkloristiskt drag som då och då framskymtar är en betoning av första taktslaget med hjälp av en triol, som i takt 3 ovan, eller med ett par snabba för-slag:

Sidgruppen övergår nästan omärkligt under *Poco più mosso*, i genomföringen. I detta utvecklas båda temana, även om det är det vågformade huvudtemat som dominerar. Det tidigare ljuva sidotemat har nu omvandlats och ingår i rytmiska och kärva inslag. Genomföringen avslutas högt i pianot med huvudtemat i ny skepnad.

Detta inslag kulminerar i ett ackord i fortetortissimo, som dör bort i en dramatisk paus. Den bryts av tre toner som spelas omväxlande i violin (pizzicato) och piano. Denna passus leder till satsens sista avsnitt, *Andante*.

*Andante*avsnitt kan betraktas som ersättning för en återtagning. Vi ser här hur en tonsättare med känsla för proportioner och balans avstår från en konventionell avslutning och låter temana återkomma på ett annat sätt. Hela avsnittet skapar en känsla av stilla frid. Om det ljuva sidotemat blev bryskt i genomföringen, är det nu dags för huvudtemat att klinga ljuvt när det förenas med sidotemat:

Det andlöst vackra avsnittet slutar på tonen e i violinen till ett komplext ackord i B, som innehåller både den lilla och stora tersen, och alltså klingar både i moll och dur.⁵

Mellansatsen, *Andante sostenuto. Presto*, har tredelad form, ABA. Satsen inleds med 8-delsfigurer omväxlande i piano och violinpizzicato. Dessa bildar sedan motstämman till ett lyriskt tema i pianot:

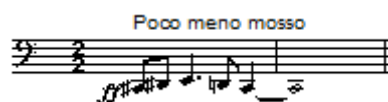
A-delen är i sin tur tredelad och har i mitten ett rörligare parti innan ovanstående del tar vid på nytt.

Kontrasten blir avsevärd när B-delen, *Presto*, introduceras i ett rasande tempo:

Violinen introducerar löpningarna som upprepas i pianot. Partituret föreskriver tempot 100 per taktslag (=halvnot) vilket för en oinvidg förefaller näst intill ospelbart.

I överledningen till A:s återkomst hörs i något lägre tempo (*Poco meno mosso*) motto-temat från första satsen flera gånger lågt i pianobasen:

Efter andra A följer en kort coda med B-delens tema.

⁵ Ackordets toner är nedifrån räknat b, f, b, d, f, b och dess. Tonen e utgör tritonusintervallet till b.

Finalen är en mycket dramatisk och energisk sats, stundom nästan brutal. Den är rytmiskt komplex och har karaktär av rondo, där man kan hitta mönstret ABACABA. Den återkommande refrängen, A, har en växling mellan 6/8 och 4/8, vilket skapar en snabb 10-takt som är uppbyggd av 3 + 3 + 4. Melodiskt känner vi igen mottotemat från sats 1:

Växlingarna mellan olika taktarter kan vara än mer komplicerad, men gemensamt för dem alla tycks vara att 8-delarna ska spelas i samma tempo.

B-episoden annonseras med ett motiv bestående av en enda ton som upprepas. Den har i sitt tema en växling mellan 5/8 och 3/4. Temat introduceras i pianot:

och följs av ponticelli-spel i violinstämman.⁶

Ett annat, mindre rörligt tema i episoden ska spelas sångbart:

Andra A slutar plötsligt i en generalpaus.

I episod C är tongångarna i början lugnare och mer eftertänksamma. Den börjar med ett tema i violinen som spelas med konstflageoletter, och går för ovanlighets skull i en enda taktart:

Avsnittet är ganska långt och har genomföringskaraktär, såsom är vanligt i sonat-rondon. Allt eftersom episoden framskrider blir den åter energisk och aggressiv i sin framtoning.

ABA-avsnitten återkommer i nya skepnader. Sedan avslutas satsen, först med ett mycket suggestivt avsnitt, *Andante sostenuto*, där violinen i högt register ackompanjeras av okomplicerade men magiska ackord i pianot, och därefter med ett *Maestoso*-avsnitt uppbyggt kring huvudtemat. Man frågar sig hur sådan musik kan hamna utanför den gängse konsertscenen?

⁶ Ponticello, som betyder liten bro, är namnet på stråkinstruments stall. *Sul ponticello* innebär att stråken ska föras nära stallet, vilket medför ett gnisslande biljud.